

By basic directions of development of emotions and senses which predetermine harmonious personality growth of preschool child is: to recognize development of ability basic emotions after characteristic external signs; development of the emotional experiencing is from less proof to fleeting; development of emotional sensitiveness, empatii is spivperezshivannya; forming of higher senses – moral, aesthetically beautiful, intellectual.

Key words: emotions, senses, emotional experiencing, to put preschool age.

Отримано 20.03.2009

УДК 159.923.2 – 053.67

Л.М. Співак

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглядаються поняття «національна ідентичність», структурна будова національної ідентичності та особливості становлення національної ідентичності в студентській молоді.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, юнацький вік.

В статье рассматривается понятие «национальная идентичность», структура национальной идентичности, а также, особенности становления национальной идентичности в юношеском возрасте.

Ключевые слова: идентичность, национальная идентичность, юношеский возраст.

На сучасному етапі розвитку української держави особливої ваги набувають дослідження психології національного. Національне відродження є одним із основних показників розвитку людства. Значний вплив на міжособистісні стосунки, міждержавні відносини зумовлюють такі фактори, як: усвідомлення власної належності до певного народу, нації, пошуки відмінностей від інших народів, націй.

Розвиток національної самосвідомості школярів та студентів виступає одним із пріоритетних завдань гуманізації та гуманітаризації системи освіти, проголошеним Національною програмою «Освіта – Україна ХХІ століття». Важливим показником розвитку національної самосвідомості та зрілості є самоотождоження молодого людини з іншими представниками своєї нації, народу. На думку дослідників, процес соціальної, та зокрема, національної ідентифікації завершується в період юнацького віку. В зв'язку з цим, постає питання про виявлення особливостей становлення національної ідентичності в юнацькому віці.

Вивченням різних аспектів проблеми національної ідентичності займалось небагато дослідників, а саме: М. Барретт, Ю.В. Бромлей, Ж. Піаже, Е.Д. Сміт та ін.

Так, Ю.В. Бромлей визначає національну ідентифікацію як уявлення людини про типові характеристики своєї спільності, її якості як цілого – автостереотипи [2].

Під поняттям «автостереотипи» розуміють думки, судження, оцінки, що стосуються власної етнічної (чи національної) спільності, зазвичай вони мають комплекс позитивних оцінок. Виникнення автостереотипів пов'язане з розвитком етнічної (або національної) самосвідомості та усвідомлення належності до певної етнічної (чи національної) групи, що виражається у формуванні почуття «Ми» [4].

Звернувшись до визначення Е.Д. Смідом поняття «нація», можна зробити висновок про змістовне наповнення поняття «національної ідентичності». На думку науковця, нація – це сукупність людей, що вирізняються своєю назвою, власною історичною територією, спільними міфами, історичною пам'яттю, спільною масовою громадською культурою, спільною економікою, однаковими для всіх юридичними правами та обов'язками. Отже, національна ідентичність – це усвідомлення індивідом власної належності до такої сукупності людей, що мають перераховані вище характеристики [9].

В.В. Борисов і Д.О. Тхоржевський, досліджуючи рівні розвитку складових національної самосвідомості особистості, зазначають, що рівень усвідомлення респондентом себе як суб'єкта нації визначається за допомогою таких ознак, що можуть зближувати досліджуваного з українською нацією, а саме: 1) однакові економічні та юридичні права для всіх членів спільноти; 2) звичаї та традиції; 3) мова; 4) спільна історична пам'ять; 5) масова громадська культура [1].

Згадані щойно ознаки національної ідентичності співпадають з

ознаками, виділеними в поняттях «нації» та національної ідентичності Е.Д. Сміттом.

До структури національної ідентичності М. Барретт відносить два компоненти: 1) когнітивний; 2) афективний. Зміст когнітивного компонента складають: знання про існування національної групи, знання про національну територію, символіку, звичаї, традиції, історичні події та героїв, віднесення себе до даної національної групи; приписування представникам своєї національної групи спільності походження, загальної спорідненості, типових якостей та віра в наявність взаємозв'язку із своєю національною групою. Афективний компонент національної ідентичності утворюють ступінь прихильності та її суб'єктивна актуальність. Ступінь прихильності до національної ідентичності виражається у значущості належності індивіда до певної національної групи, почуття належності до даної національної групи, почуття щодо проживання на даній території. Також до афективного компонента національної ідентичності відносяться такі почуття, як: національна гордість чи сором, національна самоповага чи зневага та ін. [11]

Е.Д. Сміт виокремлює колективний та індивідуальний аспекти національної ідентичності. Колективна національна ідентичність може пов'язуватись з поняттям «роду», чи з поняттям «території» або з соціоекономічними характеристиками [9].

Розглядаючи три рівні ідентифікації, М. Барретт виділяє національний рівень ідентифікації, у якому міститься два компоненти: 1) етнічність; 2) національність [11].

Описаний вище підхід щодо компонентів національного рівня ідентифікації є свідченням того, наскільки тісно переплітаються між собою психологія національного та етнічного, що, зокрема, призводить до змішування понять «національна ідентичність» та «етнічна ідентичність». У зв'язку з цим С. Кисельов [5] і Л. Нагорна [6] справедливо зазначають, що, незважаючи на складність понять «нація» та «етнос», а також, співпадання у виняткових випадках національної та етнічної ідентичності, такі поняття не можна ототожнювати. Водночас, С. Кисельов звертає увагу на те, що поняття «національності» визначалось через поняття «етнічного походження» у колишньому Радянському Союзі.

Схожої думки дотримується Т.Г. Стефаненко. Вивчаючи проблеми етнопсихології, вона зауважує, що етнічна ідентичність виступає найбільш доступною формою соціальної ідентичності в Росії: для більшості людей найпростішим є самоотожнення з «народом», оскільки радянська паспортна система перетворила «національність» в расову категорію, що визначається по «крові»

(за походженням батьків), однак, зазвичай, поняття «національність» є тотожним до поняття «громадянство» [10].

Вікові особливості розвитку національної ідентичності досліджував Ж. Піаже. Так, розвиток національної ідентичності він розглядав як створення когнітивних моделей, що пов'язані з поняттям Батьківщина. Проявом таких знань є національні почуття.

У процесі формування національної ідентичності Ж. Піаже виділяє три етапи:

1) в 6 - 7 років дитина набуває найперші, фрагментарні та несистематизовані, знання про власні національні ознаки. До значущих інших в цей період відносяться не країна та нація, а сім'я та найближче соціальне оточення;

2) в 8 - 9 років дитина вже чітко ідентифікує себе з власною державою. Засадами для ідентифікації виступають національність батьків, місце проживання, рідна мова. В цей період з'являються національні почуття;

3) в 10 - 11 років національна ідентичність розвивається повною мірою. Дитина вирізняє особливості різноманітних народів, звертаючи увагу на їх мову, унікальність історії, культури і т. ін.

Отже, поняття «національної ідентичності» ми розглядатимемо як усвідомлення людиною власної належності до певної національної групи, що має свою назву, власну історичну територію, спільні міфи, історичну пам'ять, спільну масову громадську культуру, свою мову, спільну економіку, однакові для всіх юридичні права та обов'язки.

До структури національної ідентичності, як складової національної самосвідомості, ми відносимо три компоненти: 1) когнітивний – знання про національну спільноту та знання про себе як члена даної спільноти; 2) емоційно-оцінний – національна самоповага чи зневага, національна гордість або сором та ін.; 3) поведінковий – відповідні дії та вчинки, обумовлені двома попередньо згаданими компонентами.

Водночас, зважаючи на недостатню вивченість проблеми національної ідентичності у психологічній науці, питання особливостей становлення національної ідентичності в студентській молоді залишилось поза увагою науковців, що й виступило метою нашого дослідження.

Задля досягнення поставленої мети було організовано експериментальне дослідження, в якому взяли участь 218 студентів четвертих та п'ятих курсів денної та заочної форм навчання. Характеризуючи контингент досліджуваних, доречно зауважити, що з усіх досліджуваних 98 осіб – студенти денної форми навчання,

решта – студенти заочної форми навчання. Варто також зазначити, що усі студенти денної форми навчання за віковими показниками відносяться до пізнього юнацького віку, тоді як більшість студентів заочної форми навчання за віком належать до періоду ранньої зрілості. Завдяки вищеописаній вибірці нам вдалось виявити особливості національної ідентичності в пізньому юнацькому віці.

Водночас, більшість досліджуваних студентів є українцями за національністю, тоді як майже десята частина усіх досліджуваних назвали себе представниками інших національностей. Дослідження проводилось на базі факультетів психології та фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка впродовж 2007 – 2009 років.

Для вивчення національної ідентичності, як важливої складової національної самосвідомості, ми використали один із традиційних методів для вивчення самосвідомості – нестандартизований самоопис. Так, В.В. Столін та ін. у змісті «Я-образу», розглядаючи його як продукт діяльності самосвідомості, виділяють дві важливі складові: 1) приєднуюча складова (чи самоідентичність) – знання про ті загальні риси і характеристики, які об'єднують суб'єкта з іншими людьми; 2) диференціююча складова – знання, які виділяють «Я» суб'єкта в порівнянні з іншими людьми [7].

Студентам пропонувалось написати твір про себе як про представника своєї національності.

Більшість студентів денної форми навчання значної уваги в самоописах надавали характеристиці соціально-економічних і політичних негараздів в країні. Водночас, незважаючи на описані вище умови життя, майже половина досліджуваних зазначили, що переживають гордість щодо власної приналежності до українського народу. Тоді як майже четверта частина юнаків і дівчат написали про те, що їм соромно бути українцями.

На противагу, студенти заочної форми навчання вказували лише на наявність в них позитивних національних почуттів. А саме, третина досліджуваних студентів-заочників написали про те, що вони переживають національну гордість.

Описані вище прояви національної гордості та національної самоповаги можна пояснити згадуваннями в самоописах про славне історичне минуле країни. «Я дуже горджусь нашими козаками, нашим Тарасом Шевченком», – пише студент п'ятого курсу денної форми навчання. «Мені приємно, коли я відчуваю себе нащадком славних гетьманів», – зазначає студентка п'ятого курсу денної форми навчання.

У третині самоописів студентів-заочників та майже четвертій частині самоописів студентів денної форми навчання помічено позитивні висловлювання щодо рідної української мови. «Мені подобається розмовляти українською мовою. Мене обурює, коли людина, не знаючи рідної мови, розпочинає розмовляти іншою мовою, російською, допускаючи при цьому безліч помилок», – пише студентка п'ятого курсу денної форми навчання. Студенти заочної форми навчання теж пишуть про те, що вони люблять розмовляти українською мовою і згадують про мелодійність української мови. Любов до рідної мови можна розглядати як результат виховання не лише в сім'ї, а й в школі, засобами масової інформації.

Так, І. Огієнко значну роль у формуванні національної самосвідомості та становленні національної ідентичності відводив мові.

В зв'язку з цим, вчений зазначав: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національної організації. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб ... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові – наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання ... І поки живе мова – житиме й народ, яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом ...» [8, с. 126-127].

З питання про національну мову представляє інтерес думка О.В. Губенка щодо формування феномену двомовного українського патріотизму як однієї із складових української ідентичності. «Виходячи з культурно-політичних реалій, доцільне визнання двомовної складової української нації як нормального, цілком припустимого явища. У зв'язку з цим необхідно відмовитись від розгляду мешканців України – носіїв двомовності або російської мови, як культурних маргіналів чи загрози українській ідентичності та культурі. ... Формування двомовного «сектору» українського етносу та визнання його повноправності стане тактичним кроком, який сприятиме зменшенню напруги, пов'язаної із політизацією мовної проблеми і політичними маніпуляціями в цій сфері, покликаними загострити невдоволення мешканців Сходу та Півдня України українською незалежністю. ...

За соціологічними даними, в Україні абсолютна більшість населення – 62 % – складають моноетнічні українці, 10 % – моноетнічні росіяни і 23 % – біетнічні українці (тобто ті мешканці

України, які є носіями подвійної українсько-російської ідентичності, які усвідомлюють себе одночасно і тими, і іншими)» [3, с. 77].

Слід зазначити, що більше половини студентів заочної форми навчання в самоописах вказують на наявність таких ознак національної ідентичності, як: територіальна належність, національність за паспортом, національність батьків, дотримання законів, звичаї та традиції (етнографічна належність). «Я – українка, тому що народилась на Україні, розмовляю українською мовою, мої батьки, мої предки проживали на Україні», – пише в самоописі студентка п'ятого курсу заочної форми навчання.

На противагу, лише десята частина досліджуваних студентів денної форми навчання згадують перераховані вище характеристики в самоописах.

Більшість досліджуваних студентів денної та заочної форм навчання зауважують, що вони дотримуються згаданих щойно національних ознак. Найбільше згадувань про дотримання звичаїв та обрядів у колі сім'ї.

Лише двадцята частина досліджуваних студентів-заочників згадали про власну релігійну належність. Це, переважно, представники Західного регіону України.

Майже усі досліджувані не диференціюють чітко поняття «нація», «народ», «етнос», внаслідок чого нерозділеним є усвідомлення власної національної та етнічної ідентичностей. Для прикладу, студентка заочної форми навчання визначає поняття «нації» як спільність людей, що проживають на певній території і дотримуються однакових звичаїв, традицій, моральних, релігійних, естетичних переконань. «Під поняттям «народ» я розумію спільність людей, які проживають в певній державі, дотримуються законів, Конституції, і є громадянами цієї держави. Я – українка за національністю, тому що я народилася і проживаю все своє життя на Україні. Мої батьки, бабусі та найближчі родичі також проживають на Україні. Я дотримуюсь певних звичаїв, традицій, обрядів, моральних, релігійних норм і переконань, яких дотримуються й інші українці. Я – представниця українського народу тому, що я є громадянкою України, дотримуюсь норм, правил і законів, які діють на її території», – зазначає вона в самоописі.

Водночас, частина досліджуваних студентів взагалі не змогли розрізнити перераховані вище поняття.

Варто також зауважити, що студенти факультету фізичної культури більше ідентифікують себе із представниками

національних спортивних збірних команд України.

Отже, вивчення національної ідентичності дозволило зробити такі висновки. В студентів денної форми навчання, що є представниками юнацького віку, не сформовані усі компоненти національної ідентичності, на противагу студентам заочної форми навчання, що, переважно, відносяться до зрілого віку. Усіма досліджуваними студентами не диференціюються національні та етнічні ознаки. Вищеописане вказує на необхідність проведення відповідної роботи, спрямованої на формування не лише національної ідентичності, а й національної самосвідомості в студентській молоді.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Зокрема, на глибше вивчення чекають питання, пов'язані з розмежуванням психології національного та психології етнічного, механізмами формування національної ідентичності в юнацькому віці, динамікою розвитку національної самосвідомості в студентській молоді та ін. Пошук відповідей на них виступить предметом уваги наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Борисов В.В., Тхоржевський Д.О. Вимірювання рівня розвитку складових національної самосвідомості особистості// Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 51-58.
2. Бромлей Ю.В. Этнографические аспекты изучения человека// Человек в системе наук. – М., 1989. – С. 190-202.
3. Губенко О.В. Мультикультурні синтетики як механізм соціально-історичної творчості в умовах України. Соціально-психологічні аспекти проблеми// Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 10. – С. 73-78.
4. Етнічна психологія: Навч. - метод. посіб./ За ред. В.Д. Хруща. – Івано-Франківськ, 1994.
5. Кисельов С. Національна ідентичність українців// Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 31-40.
6. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі// Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 14-30.
7. Общая психодиагностика/ Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 304 с.
8. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. – К.: Довір'я, 1992. – 141 с.
9. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. – К.: Основи,

1994. – 223 с.

10. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 368 с.

11. Barret, (1996). English children's acquisition of a European identity. In: Breakwell, G. & Lyons, E (Eds) changing European identities: Social-psychological Analyses of Social Change. Oxford Pergamon Press. – 454 p.

This article is devoted to the peculiarity a development of the national identity in the students.

Key words: identity, national identity, students.

Отримано 15.04.2009

УДК 159.922.6 – 053.5

О.Б.Столяренко

РОЛЬ РІЗНОВІКОВИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розглядаються психологічні особливості взаємовідносин дітей у різновікових групах у різні історичні періоди. Автор аналізує протилежні точки зору педагогів і психологів на роль різновікових взаємовідносин у розвитку особистості і розкриває своє бачення принципу різновіковості.

Ключові слова: різновікова група, сумісна діяльність, різновікові взаємовідносини, принцип різновіковості, навчальна співпраця.

В статье рассматриваются психологические особенности взаимоотношений детей в разновозрастных группах в разные исторические периоды. Автор сопоставляет противоположные точки зрения педагогов и психологов на роль разновозрастных взаимоотношений в развитии личности и определяет свое понимание разновозрастного принципа.

Ключевые слова: разновозрастная группа, совместная деятельность, разновозрастные взаимоотношения, разновозрастной